

תקציר

המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית (אל-חזב אל-סורי אל-קוומי אל-אג'תימאעי) נוסדה בשנת 1932 כתנועה חברתית ופוליטית חשאית על ידי אנטון סעאדה מקבוצה קטנה של סטודנטים צעירים ונלהבים באוניברסיטה האמריקנית בבירות (AUB). בהיותם חלק ממעמד ביניים חדש וצומח, משכיל ובעל מודעות פוליטית, הם נמשכו לרעיונותיו של סעאדה והיו נחושים לקרוא תיגר על הממסד.¹ הם היו עתידים להוות את גרעין תנועתו של סעאדה, "אליטה נגדית קיצונית"² שפעלה כחיל חלוץ בהובלת האומה הסורית לתחייתה, הקמת סוריה הגדולה ושינוי מהלך ההיסטוריה של אומה הסורית. כמו כן המפלגה משכה אליה מיעוטים³ - שביניהם היו גברים ונשים שמוצאם מקהילות יווניות אורתודוכסיות, דרוזיות, שיעיות, עלאווייות ופרוטסטנטיות בלבנון ובסוריה⁴ - כמו גם אוכלוסיות כפריות ברחבי סוריה הגדולה, וחצתה גבולות של דת ושל קהילה, כאשר הדוקטרינה הלאומית-הפן-סורית המקיפה שלה, מציעה לחסידיה זהות חילונית קיצונית, לא-קהילתית, ועל-לאומית, שעמדה בניגוד מוחלט לזהות המסורתית ולזהות המתעוררת החדשה.

דעותיו הלאומיות הסוריות של סעאדה התפתחו בדרום אמריקה בשנות ה-1920, שם התגורר ועבד לצד אביו בקידום המטרה הלאומית הסורית. כשהוא משוכנע שרק תנועה מאורגנת במולדת סוריה תוכל להביא לעצמאותה המלאה של סוריה הגדולה, סעאדה חזר ללבנון בשנת 1930, כשהוא נחוש להצית את זיק ההתעוררות הלאומית בסוריה, שתבטיח עצמאות ותעלה את האומה הסורית למקומה הראוי בקרב "האומות החיות". סעאדה ניסח את הביטוי הברור ביותר, ואולי הביטוי הקונגטי ביותר⁵ של הלאומיות הסורית בכתביו ובדוקטרינה של המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית, שמטרתה הייתה "לאחד את האומה הסורית למדינה ריבונית שיכולה לקבוע את גורלה."⁶ כדי לבסס את עצמאותה המלאה של סוריה הגדולה ולשמור על שלמותה הטריטוריאלית, דוקטרינת הלאומיות הסורית החילונית הנוקשה של המפלגה

¹ Hudson, *The Precarious Republic*, 169.

² Ibid., 168.

³ Salibi, *A House of Many Mansions*, 54, and Suleiman, *Political Parties in Lebanon*, 100-101.

⁴ מרבית חברי המפלגה הגיעו מהקהילות היווניות האורתודוכסיות והדרוזיות.

⁵ Kaufman, *Reviving Phoenicia*, 7 & 215-216; Idem, "Henri Lammens and Syrian Nationalism," 118; and Firro, *Inventing*

Lebanon, 23-30.

⁶ "Risāla ilā Ḥamīd Faranjiyya," in Sa'adeh, *al-A'māl al-Kāmila*, Vol. 2, 9-11.

דחתה את הלאומיות הלבנונית, הלאומיות הערבית, הקומוניזם והציונות, וביקשה להפיל את הסדרים החברתיים והפוליטיים השוררים בשטחי סוריה הגדולה ובייחוד את המערכות המסורתיות והדתיות המשמשות את האליטות החברתיות והפוליטיות של המדינה, כדי לקדם את כוחן שלהן.

שמונת עקרונות המפלגה הבסיסיים וחמשת עקרונות הרפורמה קבעו את קיומה של האומה הסורית ותיארו את אופייה של מדינה זו, מולדתה, האינטרסים והיעוד שלה, והתוו את המטרות החברתיות המקיפות של המפלגה, לרבות הפרדת דת ומדינה, הקמת צבא לאומי, ביטול הפיאודליזם וכן ביטול הפרדה בין מגזרים וקהילות.⁷ כפי שניתן לראות, אנשים וטריטוריה היוו יסודות להגדרתה של אומה על פי גישתו של סעאדה. הוא קבע כי אומה היא "קבוצה של אנשים החיים חיי אינטרסים משותפים, גורל אחד וגורמים רוחניים-חומריים משותפים בשטח מסוים, שהושג באמצעות היחסים בין הקבוצה לבין שטח זה, תוך כדי התפתחות, מאפיינים ויתרונות המבחינים בינה לבין קבוצות אחרות".⁸ סעאדה טען כי האומה הסורית נוצרה מכל העמים שאכלסו את סוריה הגדולה - פרט ליהודים - החל מהתקופות הפרה - היסטוריות, ואומה סורית זו מובחנת מהאומות הערביות, אפילו שהיא חלק מן העולם הערבי.⁹

המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית דחתה באופן רדיקלי את הנורמות המקובלות ואת הסמכות הרווחות, ושמה למטרה להחליפן בסדר או בשיטה חדשה (ניזאם), דבר אשר באופן בלתי מפתיע גרר יחס חשדני כלפיה מצד האליטות המסורתיות בלבנון ומצד רשויות המנדט הצרפתי, אשר חשפו את קיומה בנובמבר 1935.¹⁰ במהלך העשור שלאחר מכן, שלטונות המנדט היו מטרידים את המפלגה ומדכאים את פעילותה, הואיל וביקשו לשמור על שלטונם והשפעתם בלבנט וחסלו כל ניסיון לערער את מעמדם. מערכת היחסים של המפלגה עם הרשויות בלבנון, לעומת זאת, היתה מורכבת יותר ונעה בין חיכוכים לשיתוף פעולה. לפרקים, פוליטיקאים לבנונים מובילים - על מנת לקדם את יעדיהם הפוליטיים - התייחסו בסבלנות לפעילויות המפלגה וחיזרו אחריה ע"מ לזכות בתמיכתה. לעומת זאת, בזמנים אחרים המפלגה היתה במצב של סכסוך גלוי עם שלטונות לבנון, אך עמדתה העומתית בד"כ כלפי מדינת לבנון, "הרגישה מרכיב לגיטימי במערכת הלבנונית".¹¹

Salim Mujais, *SSNP*, 11-66, and Yamak, *SSNP*, 76-100.⁷
Nushu' al-Umam, in Sa'adeh, *al-A'māl al-Kāmila*, Vol. 3, 147. See also: Haddad, *Jadalīyya al-Jughrāfiyyā wa-l-Siyāsa*, 71.⁸
138.

Sa'adeh, *Mabādī*, 24, 30-31; "al-Jinsiyyāt al-Sūriyya wa-l-Lubnāniyya wa-l-Filistīniyya," in Sa'adeh, *al-A'māl al-Kāmila*,⁹
Vol. 1, 196; "al-Urūba Afālsat," in Sa'adeh, *al-A'māl al-Kāmila*, Vol. 8, 256-258, and "Ḥārabnā al-Urūba al-Wahmiyya," in
Ibid., 267-271.

Asfahani, *Anṭūn Sa'ādah*, 15.¹⁰
Zisser, *Lebanon*, 180.¹¹

באמצע שנות ה-1940, המפלגה נהנתה ממספר שנים של שיתוף פעולה פורה עם ממשלת לבנון, כשהדגישה את עקרונות הרפורמה שלה המעיטה בהדגשת האידאולוגיה הלאומית הסורית שלה. עם זאת, תקופת הרגיעה של המפלגה הסתיימה בשנת 1947 כשסעאדה שב מהגלות והוביל את המפלגה למסלול התנגשות עם ממשלת לבנון, תוך שהוא שב ומחזק את מחויבות המפלגה למטרותיה הלאומיות הסוריות.¹² היחסים בין הממשלה לבין המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית הדרדרו לחלוטין בשנת 1949, עם פתיחתו של מרד מזוין להפלת המשטר הלבנוני. התקוממות נכשלה; סעאדה נשפט והוצא להורג בגין בגידה, וממשלת לבנון הוציאה את המפלגה מחוץ לחוק והדיכאה את פעילותה.

המפלגה שרדה והמשיכה לפעול אף על פי שנחלשה בגלל מותו של סעאדה ודיכוי פעילותה בלבנון. מרכז הפעילות של המפלגה עבר לדמשק ונבנה על כוחה הקיים במדינה, כוח אשר גדל בעשור הקודם בקרב מיעוטים כפריים כגון העלאוויים, המעמד המשכיל העירוני וקציני הצבא. כמו בלבנון, המפלגה התחרתה על תמיכה מול מפלגות אידאולוגיות אחרות, בייחוד הבעת' והקומוניסטים, אשר פנו לאותן אוכלוסיות דמוגרפיות.

לקראת שנת 1952, המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית חזרה לזירה הפוליטית בלבנון ונהנתה מקשרים הדוקים ויחסים לבביים עם שמעון. המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית המשיכה לתמוך בשמעון במהלך משבר 1958, כאשר מה שחיבר ביניהם היו השקפותיהם האנטי-קומוניסטיות והאנטי-ערביות-לאומיות והמחויבות לשמירה על עצמאותה של לבנון יחד עם אוריינטציה פרו-מערבית.¹³ אף כי מצבה של המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית השתפר משמעותית בלבנון, המפלגה ספגה פגיעה קשה בסוריה בשנת 1955, כאשר חבר המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית התנקש בחייו של עדנאן אל-מליכי, אלוף בצבא הסורי ותומך מפלגת הבעת'.¹⁴ הרשויות הסוריות, שאליהן הצטרפו הבעת' והקומוניסטים, דיכאו יחדיו את פעילות המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית, סגרו את משרדיה הפוליטיים ועצרו רבים מחבריה, ובכך למעשה מחקו אותה מחייה הציבוריים של סוריה למשך עשרות שנים. אחרי נסיגה זו בסוריה באה ירידה בהשפעתה של המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית בלבנון, לאחר התפטרותו של שמעון בסתיו 1958.

עד כה, המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית זכתה לתשומת לב מצומצמת בלבד מצד מלומדים מלבנון ומסוריה, ומתייחסים אליה לעיתים נדירות, אם בכלל, מטופלים בהיסטוריוגרפיה של תנועות

¹² "al-Khitāb al-Za'īm Yawm Wuṣūluhu ilā al-Waṭan [2/3/1947]," in Sa'adeh, *al-A'māl al-Kamila*, Vol. 7, 204-207, and Seale, *The Struggle for Arab Independence*, 666-668.

¹³ Beshara, *Lebanon*, 38 – 46, and Yamak, *SSNP*, 71.

¹⁴ *Foreign Relations of the United States (FRUS): Diplomatic Papers*, 1955-1957, Vol. XIII, 523 – 539.

אידיאולוגיות ומפלגות באזור הנרחב. היעדר מחקר זה הנו מפתיע, בהתחשב בכך שלמרות שנכשלה בתפיסת השלטון, זכתה למיעוט יחסי של תומכים ודיכוי כמעט בלתי פוסק של פעילותה, למפלגה היתה השפעה פוליטית וחברתית מעמיקה על ההיסטוריה המודרנית של לבנון וסוריה¹⁵. עם זאת, חוסר התייחסות זה מובן במידה מסוימת: לאחר למעלה משמונים שנות מאבק, מאמצי המפלגה להשיג את יעדיה הפוליטיים או להביא לשינוי קיצוני בסדרים החברתיים והפוליטיים בלבנון ובסוריה נכשלו במידה רבה, ולא נראה שהמפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית התקרבה ולו במעט להתגברות על הכוחות והחסמים שהפריעו לתנועה מראשיתה. עם זאת, כפי שמציין פייס, המאמצים הכושלים לאיחוד סוריה הגדולה "אינם הופכים כשלעצמם את [הלאומיות הסורית] לבלתי חשובה", וזה נושא ש"זועק למחקר."¹⁶ בהתחשב בחוסר תשומת לב מחקרית שהוענקה לחקר הלאומיות הסורית והתנועות הלאומיות, כפי שציין פיליפ חורי,¹⁷ על ידי היסטוריונים של המזרח התיכון, חקר הארגון והתנועה הפוליטית המבטאים אותם באופן המובהק ביותר, הנו יותר מנחוץ. בבחינת שלושת העשורים הראשונים למאבק הפוליטי המהפכני של המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית למען התחייה הלאומית (*nahḍa qawmiyya*) בסוריה הגדולה, עבודת גמר זו ממלאת את החסר בספרות האקדמית הקיימת, ומספקת את התיאור ההיסטורי המקיף ביותר של מפלגה לאומנית סורית קיצונית זו החל מהקמתה בשנת 1932 ועד לסוף המשבר הלבנוני בשנת 1958.

המפלגה עודנה יחסית לא מוכרת בקרב אנשי אקדמיה, חוקרים וקובעי מדיניות מערביים, שכן המחקרים על המפלגה שהתפרסמו באנגלית הנם מועטים. נכון להיום, ספרות מדעית ביקורתית על המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית באנגלית היא נדירה ומוגבלת לחזרה על אתר נרטיב מרכזי של אירועים מההיסטוריה של המפלגה, כמו שמופיע בעבודותיהם של ימק, הדסון וסולימאן.¹⁸ המחקרים המפורטים של בשארה על הוצאתו להורג של סעאדה וההפיכה הכושלת של המפלגה בשנת 1961 מספקים רקע היסטורי נוסף, אם כי מוגבל, לגבי המפלגה.¹⁹ עבודתו החדשה של מוג'איס טומנת בחובה תובנות והיסטוריה מפורטת ובהרבה של המפלגה, אך עושה שימוש מועט בלבד בחומר ארכיוני צרפתי, בריטי ואמריקאי ומסיימת את ניתוח האירועים בשנת 1949.²⁰ מרבית המחקרים האקדמיים הדנים במפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית נוטים להתמקד בניתוח האידיאולוגיה שלה, או בחייו, מחשבתו והביוגרפיה של סעאדה, שאף אחד מהם לא יכול בהכרח להיכנס לקטגוריה של מחקרים היסטוריים אודות המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית, מכיוון שהם מתייחסים להיסטוריה של המפלגה במידה מצומצמת בלבד. נטייה

Daniel Pipes, *Greater Syria*, 5.¹⁵

Ibid., 6-7.¹⁶

Khoury, "Factionalism among Syrian Nationalists," 441.¹⁷

ראו: Yamak, *SSNP*, 53-75; Hudson, *Precarious Republic*, 171-175, and Suleiman, *Political Parties in Lebanon*, 91-119.¹⁸

Beshara, *Outright Assassination*, and Idem, *Lebanon*.¹⁹

Mujais, *SSNP*.²⁰

זו הביאה לעתים קרובות - אם כי לא תמיד - לחוסר ניתוח מפורט בעל ניואנסים בהתייחס לאידיאולוגיה של המפלגה ולפעילותה. כמו כן, ישנה בעייתיות בנטייה של המלומדים העכשוויים ליצור זהות בין סעאדה לבין המפלגה שהקים, דבר המתעלם מחילוקי דעות פנימיים ומוויכוחים כמו גם מהעובדה שסעאדה נעדר מלבנון ומסוריה במשך כמעט עשור, תקופה בה הוא היה בקשר מצומצם ולעתים אף לא היה בקשר כלל עם המפלגה שהקים והנהיג.

המחקר, בניגוד לאחרים, הוא ההיסטוריה הפוליטית המקיפה הראשונה של המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית, ומספק תיאור אנליטי מפורט של הקמתה, התפתחותה ופעילותה הפוליטית בלבנון ובסוריה עד סוף 1958. המחקר מתאר את היסודות החברתיים של המפלגה, מרחיב בנושא המחלוקות הפוליטיות שלה ואופן המחלוקת בהן השתמשה, בוחן את הדינמיקה של קשריה עם רשויות ופעילים חברתיים ופוליטיים לבנונים וסוריים, ומתאר את כישלונה האולטימטיבי להפוך לתנועה המונית ולהשיג כוח פוליטי בשתי המדינות. בהתמקדותו בהתנהגות הפוליטית של המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית, מחקר זה בהכרח, אך למרבה הצער, נעדר כל התייחסות משמעותית לגבי פעילויותיה התרבותיות של המפלגה, שהיו חלק בלתי נפרד מתוכניתה הכוללת של התחייה הלאומית. כמו כן, המחקר איננו מחקר אידיאולוגי אלא עוסק רק באידיאולוגיה של המפלגה ככל שהיא רלוונטי באופן מיידי לפעילויות הפוליטיות שנדונו. המחקר מאורגן באופן כרונולוגי ומחולק לחמישה פרקים התואמים חמש תקופות בתולדותיה המוקדמים של המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית ומבוסס על בחינה איכותנית והיסטוריוגרפית מקיפה ויסודית של מקורות כתובים ראשוניים ומשניים, בעיקר בערבית, צרפתית ואנגלית. באופן ספציפי, הוא מסתמך על הגוף העצום של הספרות שהופק על ידי המפלגה הסורית הסוציאליסטית הלאומית ותומכה במהלך קיומה, לרבות פרסומים רשמיים (למשל, עיתונים, עלונים וחברות) ופרסומים יחידניים (למשל, זיכרונות, מאמרים ונאומים) הזורקים אור על דמויות בולטות, ויכוחים פנימיים, מחלוקות ויריבויות, ועמדת המפלגה בנושאים חברתיים ופוליטיים. כמו כן, מחקר זה מתבסס אופן נרחב על התייעוד המצוי בארכיונים הצרפתיים והבריטיים, ובמידה פחותה על אוספים תיעודיים שפורסמו, עיתונים לבנונים, סוריים ובינלאומיים רלוונטיים וספרות משנית רלוונטית בערבית ובאנגלית.